

**Rašid DURIĆ** (Bochum)  
Ruhr-Universität Bochum  
UDK 811.163.4'373.45

**KROATIZMI, SRBIZMI, BOSNIZMI I CRNOGORIZMI  
NA NEUTRALNOJ RAZINI  
– načelna poredbena obilježja –**

Cilj i smisao ovog referata jest kroz navedenu metodologiju definirati i vrednovati novoštokavske -izme. U referatu se naime definiraju -izmi, međusobno na nivou zajedničkog štokavskog vokabulara, i zasebno za svaki od četiri standarda. Kroz referat se -izmi kompariraju (na kraju referata oprimjeruju) na njihovoj razini jednakovrijednica – visokobliskoznačnica kao srbizmi, kroatizmi i bosnizmi. Na kraju referat donosi izbor jednakovrijednica tripleta – srbizama, kroatizama i bosnizama. Uz bitnu „ogradu“ da po semantičkoj teoriji ne postoje apsolutne istoznačnice!

Kroz političko-državni raspad jugoslavenski i kroz sociolingvističku transformaciju sh. u svoja četiri standarda, probuđene su i oslobođeni, decenijama i generacijama ideologijom zapretani stvaralaštvo i znanost, ali u njima takođe i jezičko-leksičke nacionalističke strasti i predrasude, srpske, hrvatske, bosanske, crnogorske. Potekla je kreativna energija koja u sebi međutim i danas vuče balast međunacionalne isfrustriranosti, oholosti, inferiornosti i isključivosti prema drugačijem od svoga. U raspadu jugoslavenskom po njenim etničkim šavovima nije uvijek lahko jednom nacionalno neutralnom balkanologu razdvojiti znanost od nacionalno ostrašćene blazirane leksikologije, one kojoj je isključiva zadaća ne da izgradi već da ogradi svoj standard od nacionalno-susjednoga. Danas je nacionalno neutralan leksikolog balkanolog, u poziciji vrijednosnoga odabira novoštokavskih -izama (srbizama, kroatizama, bosnizama, crnogorizama) uporediv ispiraču zlata. Kako, naime, iz mnoštva leksikoloških izvora, iz studija i monografija južnoslavističkih kroz svoje leksičko znanje i osjećanje «propustiti» tisuće novotvorenica, arhaizama, novooživljenica?

Koje su od njih istinske biser besjede? Koje su od njih zajedničke za novoštokavski leksik? Koje su, opet, riječi vrijednosnice za svaki od četiri (sub)standardna vokabulara ponaosob? Postupak odabira pretpostavlja pored leksičkoga znanja i leksičko osjećanje višestoljetne kulturno-leksičke nadgradnje, civilizacijske, duhovne i konfesionalne – jevrejske, katoličke, ortodoksne, muslimanske. Kontinuiranog, sveobuhvatnog leksičkoga znanja i osjećanja za svaki od četiri standarda. I za novoštokavski zajednički leksik. Leksikolog naime treba na obje razine – nultoj i konotacijskoj u kontekstu - svaki -izam racionalno raspoznati i emocionalno proosjećati. Sa stalnom sviješću da su riječi u jednom jeziku dignitet individue i jednoga etnosa. I da jedan novoštokavski -izam u jednoj jezičkoj zajednici jest alem besjeda, u drugoj taj isti može biti, i najčešće jest, bezvrijedan. Čak i opasan agens, bacilus (bosniensis!) za svoj jezički organizam! Cilj i smisao ovog referata jest kroz navedenu metodologiju definirati i vrednovati novoštokavske -izme. U referatu se naime definiraju -izmi, međusobno na nivou zajedničkog štokavskog vokabulara, i zasebno za svaki od četiri standarda. Kroz referat se -izmi kompariraju (na kraju referata oprimjeruju) na njihovoj razini jednakovrijednica – visokobliskoznačnica kao srbizmi, kroatizmi i bosnizmi. Na kraju referat donosi izbor jednakovrijednica tripleta – srbizama, kroatizama i bosnizama. Uz bitnu „ogradu“ da po semantičkoj teoriji ne postoje apsolutne istoznačnice! U mojem popisu na kraju referata je srbizmu napoređen ekvivalent kroatizam, njih oba – jednakovrijednici bosnizmu. Crnogorizmi su iz poređena izostavljeni usljed moje leksičke nekompetentnosti. Kao kompenzaciju za ovaj propust upućujem na relevantnu literaturu na kraju referata koju mi je dostavio filolog - montenegrist Adnan Čirgić.

U uvodnoj besjedi bitno je konstatirati činjenicu da je po genetskolingvističkim kriterijima (dijalektološkim, povijesno-poredbenim, razumljivosti i relativno jedinstvene organske strukture jezika) novoštokavština ili srednjejužnoslavenski dijasistem sa svojim nejedinstvenim govorima bio i do danas ostao bazom za nejedinstven jezik, koji je sve do devedesetih godina imenovan dvočlanim sh.-hs. imenom. Taj su jezik po Krleži „oduvijek Hrvati zvali hrvatskim, a Srbi srpskim.“ U njemu su zapravo i na govornoj i pisanoj razini, dija i sinhronijski, opstojala četiri idioma: bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski. Svaki od njih ima zajedničku bazu i zasebnu nadgradnju u kojim su se stoljećima razvijala zajednička i zasebna obilježja. Od devedesetih godina je u slavistici prihvaćena činjenica tzv. sociolingvističke transformacije i

prenominacije „sh.-hs. jezika“ u četiri standarda. Uz nastojanje pojedinih lingvista da se makar u filologiji zadrži termin „sh. jezik“, posebice u komparativnim istraživanjima srednjejužnoslavenskoga dijasistema. Navedenoj sumarnoj sinhroniji valja dodati i aktualno osporavanje naziva „bosanski“ „bošnjačkim jezikom.“ Osporavanje kroz fokus serbistike i kroatistike, prema kojima se preporučuje koristiti/rabiti etnički umjesto zemljopisnog imena jezika. Sa argumentacijom navodno potencijalne ili stvarne jezičke majorizacije bosanskog, u njegovu suodnosu sa srpskim i sa hrvatskim jezikom u Bosni i Hercegovini.

## I.

1. Srpska, bosanska i crnogorska leksikologija sve do devedesetih rijetko je istraživala leksičke razlike koje su dijahronijska i sinhronijska činjenica štokavskoga vokabulara. Tomu je bitan razlog sve do devedesetih u jezičkoj politici izgrađivanja sh.-hs. jezičkog jedinstva. Ovoj je politici takođe decenijama bila suprotstavljena kroatistika kroz afirmaciju samosvojnog hrvatskog leksika. Sa rezultantom autonomne uosobljenosti hrvatskog leksika. Danas je navedenim činjenicama neophodno dodati leksičku činjenicu relativne uosobljenosti bosanskog (i bošnjačkog) i crnogorskog leksika, koja je u slavistici neistražena. Jedna je bitna crta te uosobljenosti u činjenici da tamo gdje su u srpskom i u hrvatskom vokabularu tzv. dublete – uporabno opozitne leksičke jedinice, te iste dublete u bosanskom (i često u crnogorskom!) vokabularu funkcioniraju na neutralnoj, često i na stilskoj razini paralelno. Najčešće kao bliskoznačnice visoke sinonimije! Ili kao izborni leksik. Ekskluzivno srpske ili hrvatske riječi (tipa: štampa – tisak, kašika – žlica) u bosanskom (često i u crnogorskom) standardu najčešće funkcioniraju kao paralelni, izborni, a ne kao opozitni leksik. Ekskluzivno srpski ili hrvatski leksik (tipa šargarepa, zejtin, pirinač – u srpskom, ili bojišnica, vojnik – u hrvatskom) nisu prihvaćene u bosanskom niti u crnogorskom standardu. Barem zasada! Naredna je karakteristika bosanskog leksika da neke od riječi isključivo srpskog leksika sa njihovim ekvivalentima u hrvatskom (tipa: mučnina – gađenje, hir – kapric) nisu opozitne u bosanskom niti u crnogorskom izrazu, već se svaka od njih koristi shodno kontekstu, stilskoj vrijednosti. Leksička disparatnost srpska i hrvatska u pravilu nije i ne znači takvu disparatnost u bosanskom standardnom izrazu. Leksik koji je u srpskom i u hrvatskom standardu dihotoman je u generalnom smislu spojiv, kompatibilan, značenjski najčešće podudaran, ekvivalentan, pojmovno i

stilski izboran u bosanskom izrazu. Ovdje podrazumijevam prvenstveno izraz i (!) vokabular Bošnjaka! U vokabularu Bošnjaka nije se, kao što jest u srpskom i hrvatskom standardu (u Srbiji, u Hrvatskoj, i u srpskom odnosno u hrvatskom unutar BiH) razvilo jezičko osjećanje manje leksičke vrijednosti u domenu korištenja karakteristično srpskog ili hrvatskog leksika. To je jedna opća karakteristika upotrebe srpskog ili hrvatskog ekskluzivnog leksika u zajedničkom bosanskom izrazu, odnosno u vokabularu Bošnjaka. Bitnim njegovim dijelom i u crnogorskom leksiku. Svemu navedenom je bitno dodati da pored ekskluzivno srpskog i hrvatskog leksika, postoji i karakteristični bosanski i crnogorski leksik sa vlastitim ekvivalentima, istoznačnicama srpskom i hrvatskom leksiku. Ovaj leksik (slavenskoga i orijenatlnoga porijekla) kojeg u bosanskom imenujemo „bosnizmima“ (tipa babo, nena, amidža, tukac, tuka...) pored njihovih standardnih novoštokavskih ekvivalenata: (otac / tata, baka / baba / nena, ćuran / puran, ćurka / pura / tuka...) postoji dija i sinhronijski u bh. standardu, posebice u bošnjačkom izrazu. Najizrazitije u sferi religije, tradicije i kulture u općem smislu njihova značenja. Bitno je markirati da leksička poređenja u ovom referatu razlikuju bosanski leksik (općeprihvaćeni u bošnjačkom, srpskobosanskom i hrvatskobosanskom leksiku) od zasebnih srpskog i hrvatskog leksika u BiH i izvan BiH. Težište je ovoga referata u kompariranju karakterističnoga zajedničkoga bosanskog i bošnjačkog sa ekskluzivno hrvatskim i sa karakterističnim srpskim leksikom. Kompariranje bosanske i bošnjačke leksike sa onim leksikom koji se koristi isključivo u srpskom jeziku u Srbiji i sa ekskluzivno hrvatskim leksikom u Hrvatskoj. (Vidjeti na kraju referata izabrani popis takvih leksičkih jedinica). Referat ne zahvata niti analizira zasebni ili relativno autohtoni bosanskosrpski leksik, niti bosanskohrvatski leksik. Tomu je jedan od bitnih razloga u činjenici da su oba ova leksika dijahronijski i sinhronijski „zakonom vezanih posuda“ spojeni sa leksikom tzv. „matičnog“ srpskog odnosno „matičnog“ hrvatskog jezika, za leksik susjednih država.

2. Pored relativno jedinstvene baze novoštokavskog dijasistema u kojem su se razvila četiri standarda (sa približno istim gramatičkim sustavom od fonologije do sintakse, i sa približno 90% zajedničkog leksika) svaki od četiri standarda posjeduje vlastitu leksičku nadgradnju, onaj sloj koji je stoljećima izgrađivan iz baze zasebne materijalne i duhovne kulture općebosanskog i zasebnih bošnjačkog, crnogorskog, hrvatskog i srpskoga leksika. Većina lingvista se slaže da zasebni sloj u novoštokavskom dijasistemu u najvećoj mjeri čini leksik i frazeologija. Da taj leksik nije

ni malehan niti majušan, dokazano je poredbenim rječnicima, od kojih valja markirati Brodnjakov (Brodnjak, 1997) Razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog jezika sa oko 30.000 razlikovnih leksičkih jedinica između ta dva jezika. Zatim Isakovićev Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku (1992), Jahićev Školski rječnik bosanskog jezika (1999), Čedićev Rječnik bosanskog jezika (Sarajevo 2007) U svim tim izvorima dokazalo se još jednom da su narodni govori i književna djela leksički bunar, u kojem se jezik svake etničke zajednice uosobljuje. Za crnogorski leksik pogledati literaturu na kraju ovog referata.

Zasebni leksik moguće je kategorizirati kroz njegove izvore. Svaki od četiri standarda je iz svojih govora stoljećima oblikovao svoj karakteristični leksik, posuđivao iz različitih izvora. Srpski leksik infiltracijom grecizama, rusizama, orijentalizama. Hrvatski je pored svoje baze u štokavskom, kajkavskom i čakavskom idiomu bitno inoviran tradicijom novotvorenica; posuđivao je pretežito latinski, engleski i romanski leksik, manje turski leksik, najmanje germanizme i ungarizme. U bosanski leksik gotovo u jednakoj mjeri stoljećima ulijevaju se grecizmi, latinizmi i rusizmi, posljednjih decenija intenzivnije anglizmi, u prošlosti rjeđe romanizmi i germanizmi. Sa bitnom interferencijom orijentalno-turske leksike koja je stoljećima bila sastavnicom bosanskog, naročito bošnjačkog leksika u kvantumu od blizu 22.000 leksičkih jedinica orijentalno-islamskog porijekla. (Up.: Nosić Milan: Turcizmi u hrvatskom jeziku. Rijeka 2007) Crnogorski je leksik također infiltriran svim navedenim izvorima, uz bitnu napomenu da je on prepoznatljiv po autohtonom vokabularu sačuvanom u mjesnim govorima.

3. Južnoslavenska leksikologija još nije leksički iscrpno definirala srbizme, kroatizme, bosnizme, crnogorizme. (Usp. R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Zagreb, 1969; Hrvatski jezički savjetnik, Zagreb 1999). U mojem pokušaju uosobljavanja ovoga leksika, rezimiram recentne studije lingvista i leksikologa – Vojislava P. Nikčevića, Svena Gustavsona, Ive Škarića, Radovana Lučića, Ive Pranjkovića, Marka Samardžije, Branimira Belaja, Ivana Klajna. Njima dodajem moja stajališta, nastala komparativnim proučavanjem ovog leksika. Naglašavam – komparativnim, usljed činjenice da jedan srbizam, kroatizam, bosnizam, crnogorizam u jeziku etničke zajednice u kojoj se koristi, u pravilu se doživljava kao intimno draga, svoja autohtona besjeda. Ta ista riječ, u susjednom, nesvojem jeziku, u pravilu se doživljava kao agens, atak na svoj

izraz! U relativno oformljenom leksičkom osjećanju jedan -izam koji nije nastao iz strukture vlastitog izraza, često djeluje kao strano tijelo, ili virus u organizmu svoga jezika. Međunacionalni i međujezički antagonizam je bio i ostao način u kojem je nastajao i trajao ovaj leksik. Toj se "tuđici" u pravilu tražila i traži zamjena, tvori joj se ekvivalent u svojem vokabularu. Po mogućnosti i u pravilu i na neutralnoj i na stilskoj razini. Time taj "agens" ili -izam, leksički "naletnik" biva izopćen iz svojega leksika. Ili ga se zabilježi u poredbenim leksičkim rječnicima, pa ostavlja da vegetira na margini svoga substandarda. Ostavlja ga se u rječnicima nepoželjnih, tuđih i "ohrdanih" (bosnizam: istrošenih, preživjelih) riječi, provincijalizama, lokalizama ili zastarjelih, "prezrenih" riječi koje trebaju potonuti u zaborav. I takav odnos svakako znači kultiviranje jezika, njegovo ograđivanje od nepoželjnog leksika. Takav je leksičko planski odnos prisutan napr. već decenijama u kroatistici spram srbizama i bosanskih turcizama.

Ako u serbici, kroatistici, bosnici i montenegristici nemamo jasno definiranu ovu leksiku, dopustivo je služiti se analogijom koja nam pomaže definirati vlastiti predmet istraživanja. Analogijom internacionalizama. Mada je jasno da je riječ o sasvim drugačijoj leksici. A koja, ipak, ima neka dodirna i zajednička svojstva sa našim -izmima. Sa bitnom distinkcijom da su internacionalizmi, u pravilu, usvojenice u većini evropskih, i u našim standardima, a štokavski -izmi u pravilu su tuđice u njihovu međuštokavskom suodnosu. U jezičkom osjećanju hrvatskom, srpskom, crnogorskom i bosanskom su hiljade internacionalizama stoljećima udomaćeni leksik. Štokavski su -izmi, u pravilu, međusobno unutar novoštokavskog vokabulara – nepoželjne tuđice. Ili međusobno konkurirajući leksik. Na prvi pogled paradoksalno, ali činjenično! Ta je paradoksalnost zapravo u osnovi prirode leksika. U nedostatku domaćih riječi za novostvoreni duhovni ili civilizacijski pojam ili izum, internacionalizmi (uglavnom latinskog i starogrčkog jezičkoga vrela) su se silom ili milom usidrivali u leksik svih evropskih (i vanevropskih) jezika. Time ga kultivirali. Naši su tzv. -izmi međutim decenijama djelovali međusobno isključujuće, na prvi pogled - dekulativirajuće! Ali u jezičnoj biti hrvatskoj, bosanskoj, srpskoj, crnogorskoj – ipak kultivirajuće! U njihovom skrajnjem efektu kroz leksičke razlike i kroz leksički izbor, sa posljedicom stilskih nijansi. I u tome je svakako njihova vrijednost!

Poimanje internacionalizma možemo tek djelimice primijeniti na naše -izme, mada im je zajedničko leksičko svojstvo da je to leksik koji je iz

jednog (ili više) jezika “probio” membranu jednoga (ili više) jezika i dospio u njegov sustav. Sa bitnom razlikom u internacionalizama u njihovu statusu u jeziku domaćina. Internacionalizmi, ako su već primljeni u vlastiti leksik, u pravilu su odomaćeni leksik koji u jeziku domaćina nema ekvivalenta. Ako ga ima, i ako su leksikolozi (ili narod) “skrojili”, taj ekvivalent, nije općeprihvaćen. Ili ako ima potencijalni ekvivalent, u jezičkoj zbilji mogu oba kraće ili duže vrijeme naporedo opstojati, do konačnoga prihvatanja jednog lika. Srbizam, kroatizam ili bosnizam u pravilu ima u međusobnom njihovom odnosu zamjenjenicu ili leksički ekvivalent u susjednom etno-idionu ili (sub)standardu. Temeljna je karakteristika srbizma, kroatizma, bosnizma i crnogorizma da je to onaj leksik koji je stoljećima karakterističan leksik svake od četiri jezičko-etničke zajednice. Ovaj je leksik razuđen. Njegov je izvor uglavnom u narodnim govorima, u terminologiji, i u svim slojevima kulturnoga života svake od četiri etno-jezičke zajednice ponaosob. On je markacija jezika svake jezičke zajednice. Upravo u takvom vrijednosnom kontekstu leksičke razlikovnosti kao stvarnog i potencijalnog bogatstva sva četiri standarda, jest moje težište osmišljavanja i kodificiranja naših -izama. Uz kontinuiranu svijest o korisnosti i neophodnosti leksičkih razlika kao zajedničkoga bogatstva novoštokavskoga vokabulara, i bitnog obilježja svakog od četiri južnoslavenska standarda. Navedenome je stajalištu bitno dodati lingvističku činjenicu da su -izmi tuđice u jeziku domaćina. To je njihovo generalno leksičko obilježje. Drugo je obilježje novoštokavskih -izama da su oni isključivo, pretežito leksik jedne etničko-kulturne zajednice. Katkada je to i paralelni leksik dviju, u bosanskom slučaju i triju etno-jezičkih zajednica. I da upravo ti domaći -izmi čine samobitnost leksika svakog od četiri novoštokavska standarda. I da su, u pravilu, nastajali međusobnom oporbom, konkurencijom. Mnogi opet nisu nastali iz oporbe već kao rezultat lokalnih i regionalnih govora, kulture i tradicije u općem smislu njihova značenja.

4. Radi ilustracije u razlikovanju internacionalizama od novoštokavskih -izama sažimam jedan primjer iz monografije Žarka L. Đurovića “Crnogorski jezik u Gorskom vijencu”, Cetinje 2002. Crnogorski nedavno preminuli akademik Vojislav P. Nikčević naime tvrdi da je prvo on morao da priredi “Gorski vijenac ‘prema crnogorskom pravopisu’, pa on, pošavši od tog teksta, napisao knjigu, objasnio sve crnogorizme na 170 stranica, a tačno prvo izdanje Gorskog vijenca iz 1847. u Beču iznosi 107 stranica. Znači toliko je taj jezik poseban. Srbi ga nijesu mogli prevesti na srpski jezik, nego su ga morali preraditi u pripovijetku, jer ga nijesu mogli

prepjevati zbog crnogorizama. Bogosavljević je 1927. godine objavio 'Gorski vijenac prerađen u pripovetku'. Prepričao ga je. Zašto? Jer nema zamjene za crnogorizme u srpskom jeziku, a preveden je Gorski vijenac na 20 svjetskih jezika (...) I sad, gledajte, ja sam htio tamo, na tom skupu da pokažem da je cio Gorski vijenac crnogorski, ali u lingvistiku je ušao termin crnogorizmi koji podrazumijeva posebitosti crnogorskoga jezika. To je kao što imate galicizme, ili hrvatizme, ono što je isključivo posebnost crnogorskoga, što ne degradira crnogorski jezik." Da bi istina o različitom poimanju novoštokavskih -izama bila relativno kompletirana, tumačenju lingviste Nikčevića valja dodati stav Jevrema Brkovića po kojemu "nije se nikada i nigdje neće pojaviti knjiga 'Srbizmi' u djelu Dobrice Ćosića, ili bilo kog srpskog pisca, ili 'Hrvatizmi' u djelu Miroslava Krleža." I stav Vuka Minića koji "se pridružio mišljenju Brkovića – ako tvrdimo da postoji crnogorski jezik, u njemu mogu biti samo neki drugi -izmi." (U : Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika. Podgorica 2004, 286-289).

Ovdje bi komentar bio izlišan da nisu u južnoslavenskoj lingvistici srbizmi i ostali -izmi različito tumačeni i prihvaćeni. Vrijedno je prihvatiti stajalište Vojislava P. Nikčevića, ali i Jevrema Brkovića i Vuka Minića, koji po analogiji jednako vrijedi za sva četiri naša standarda. Uz bitnu dopunu da su -izmi leksička "perjanica" ili leksički alem svakog od četiri novoštokavska standarda. I da, u pravilu, njih valja vrednovati i kategorizirati sa leksičkim znanjem i sa jezičkim osjećanjem sva četiri standarda. Riječ je naime ne samo intimni damar već i svjetionik koji katkad može obasjati leksički vrt, bašću susjednoga jezika. Jer ovaj količinom majušni ali visoko vrijednosni (naročito u funkcionalnim stilovima) i relativno autohtoni (nacionalni) leksik nije moguće ni leksički niti etnički ograditi, prisvojiti. Mada on izgrađuje srpsku, hrvatsku, bosansku i crnogorsku mikroskopski pojamovnu preciznost, njihovu rafiniranu osjećajnost. I zasebni hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski jezički senzibilitet i rafinman.

5. Moj pristup -izmima nastoji biti distanciran od tradicionalnoga hrvatskoga i od srpskog leksikološkoga poimanja "srbizama" i "kroatizama" kao stranih tijela, kao nedostojnih, čak opasnih "uljeza" u svojem izrazu i jeziku. (O ovoj tezi pogledati naprijed sažetu studiju Svena Gustavsona, zatim studiju Ivana Klajna u ovom referatu. I brojne studije, posebice o pomenutom Rječniku razlika... V. Brodnjaka hrvatskih i srpskih leksikologa, kojih je jedan dio naveden u literaturi na kraju ovog referata).

Ova osobna distanca međutim nikako ne isključuje poimanje srbizma u kroatistici kao "srpske riječi (ili značenje) koja se na neki način 'uvukla' u hrvatski standardni jezik i konkurira hrvatskome ekvivalentu. U sastavu jezika srbizam može, naravno, biti i pozajmica, na istoj razini kao anglizmi, germanizmi itd., riječ koja je postala dio hrvatskog standardnog jezika a da pritom nema svoj ekvivalent. Međutim u HJS (Hrvatski jezički savjetnik, 1999) srbizmi nisu spomenuti u svezi s germanizmima, galicizmima, anglicizmima itd., što ukazuje na to da srbizmi ipak imaju poseban status." (Gustavson, 2001, 291) Iz prednjeg je očito da se u kroatistici, na neutralnoj i na stilskoj razini, srbizam uglavnom poima kao nepoželjni agens, uljez ili tuđica. Takav status leksičkoga imigranta u pravilu imaju i kroatizmi u serbistici i u srpskom jezičkom osjećanju. Ekskomunikacija ekskluzivno hrvatskog leksika bila je sastavnicom srpske jezičke politike u posljednjih jedno i po stoljeće. (O ovoj tezi u referatu opširnije u komentaru Ivana Klajna i u izvoru Marka Samardžije pogledati naprijed u referatu). Intenzivirana je poslije političkog raspada Jugoslavije 1990. Mojem pokušaju leksičkoga definiranja naših -izama treba dodati činjenicu hiljadugodišnje srpsko-hrvatsko-bosansko-crnogorske leksičke interferencije. Sa posljedicom međusobnoga leksičkoga profiliranja relativno autohtona vokabulara. Hrvatska i srpska međusobna leksička ekskluzivnost bila je slabijega intenziteta u bh. standardnom izrazu. Unatoč znanoj činjenici potiskivanja i zamjenjivanja autohtonoga bosanskoga i hrvatskoga leksika u vrijeme obiju Jugoslavija srpskim leksikom. Usljed politike tzv. sh. jezičnoga jedinstva (u zbilji realizirane srpskim leksičkim unitarizmom), u autohtoni bh. leksik se putem medija, u školstvu i u administraciji najizrazitije, slijevao uglavnom srbijanski leksik, koji je decenijama (intenzivno u vrijeme obiju Jugoslavija) potiskivao izvorno hrvatski i bosanski leksik. Svakako da to nije bio ni prirodni niti harmonični proces slobodnoga leksičkoga razvoja svake etničke zajednice. Centralistička politika sh. jezičkoga jedinstva snagom jačega je vokabular većine nametnula vokabularu manjine.

## II.

1. Da u kroatistici još nije jasno definiran "srbizam" u smislu ograđivanja hrvatskog od ekskluzivno srpskog leksika, dokazuje norveški slavist Sven Gustavson: (Up.: Gustavson, 2001, 285-298). Gustavson naime tvrdi da „je veliki problem odrediti što je to srbizam“ i da tom određenju „nije prethodilo istraživanje faktične jezične uporabe, u hrvatskoj lijepoj književnosti, u tisku i govornom jeziku. Ovo mišljenje je osnaženo pri

jednom pregledu srbizama u nekoliko hrvatskih priručnika i rječnika: Brodnjakova Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika, Hrvatskog pravopisa, autora Babić-Finka-Moguš, Bujasova Velikog hrvatsko-engleskog rječnika, Anićeva Rječnika hrvatskog jezika i Hrvatskog jezičnog savjetnika.“ (Gustavson, 285) Treba razumjeti opreznost jednog nacionalno neutralnog slaviste spram leksičkog ekskluzivizma hrvatskog i srpskog, a kojeg nalazi u nekompetentno urađenim razlikovnim rječnicima. Posebice napr. u Razlikovnici hrvatskog i srpskog jezika autora Ivana Branka Šamije (Zagreb, 1992), potom u vrlo dobro urađenom ali značenjski „odveć nijansiranim sustavom naznaka (...) brojki koje upućuju na srpski jezik“ u Brodnjakovu Rječniku (Gustavson, 2001, 288) Gustavson markira Anićevo određenje srbizma kao „riječi koje se razlikuju prema hrvatskom književnom jeziku po položaju, funkciji ili značenju.“ (...) „Anić dakle ne navodi srpske riječi koje se rijetko upotrebljavaju u hrvatskom jeziku i vrlo restriktivno koristi oznaku srp. HJS upotrebljava dvije uputne strjelice. Strjelica 16. znači da riječ ne pripada hrvatskome književnome jeziku. Znak se upotrebljava da označi srbizme i barbarizme te negramatične oblike i pravopisne pogreške, u kasnijim slučajevima sa \* ispred riječi. Premda se u većini slučajeva radi o srbizmima, katkad može biti teško izdvojiti srbizme od drugih riječi, posebice kada se radi o tzv. barbarizmima. Znak > upotrebljava se da uputi na pogodniju riječ. Gustavson svoju ocjenu o diferenciranju srbizama u hrvatskom leksiku rezimira komentarom, kako je Bujas “ponosan zato što navodi 8.500 upućivanja sa srbizmima na hrvatski ekvivalent (str. 9) upotrebljava znak (!) 16. da označi srbizme. On smatra da je to neophodno zato da konačno, domaća strana rječnika trebala je objektivno svjedočiti i o današnjoj hrvatskoj jezičnoj svijesti – poglavito o njezinom stremljenju prema izvornom hrvatskom leksiku, uz otklanjanje posljedica jezičnog nasilja provođenog nad hrvatskim jezikom za sedamdesetogodišnjeg razdoblja srpske prevlasti (1918-1990)”. (Gustavson, 2001, 289).

2. Leksikolog Ivo Škarić je u usporedbi sa prednjim tumačenjem Gustavsona znatno precizniji u definiranju kroatizama. Škarić jasno razlučuje leksički lik onih -izama koji su “ubačeni iz tuđih jezika u dotični jezik” u odnosu na kroatizme “jezične likove uzete iz hrvatskog jezika, koji se u njega ubacuju sa svrhom da mu ojačaju rastočenu samobitnost. Ili u strogom određenju: kroatizmi su u hrvatskom jeziku jezični likovi koji svojom učestalošću u hrvatskome jeziku većom nego li je u drugim, a na štokavštini zasnovanim jezicima (u bošnjačkome, u crnogorskome,

i u srpskome), uvećavaju hrvatskomu jeziku njegovu samobitnost uz procjenu znatne množine hrvatskih govornika i/ili uz procjenu službene normativne odredbe da su to obilježeni likovi u hrvatskome jeziku.” (I. Škarić, *Jezik*, 52, 4, 2005, 122). Škarić pravi distinkciju između obilježenih i “posve normalnih“ kroatizama smatrajući kroatizmima one likove koji bi u „ostalim trima štokavskim jezicima (...) bili označeni kao kroatizmi, ali ne i u hrvatskom gdje nisu (ili nisu sada) obilježeni nego su posve normalni, kao što su likovi *u jutro* umjesto *u jutru*, *lagati komu* umjesto *lagati koga* ... *tijekom* umjesto *tokom*, *uvjet* umjesto *uslov*, *stimulirati* umjesto *stimulisati*, *sustav* umjesto *sistem*, *tisuća* umjesto *hiljada*, *tjedan* umjesto *sedmica*, *kruh* umjesto *hljeb*, *latinično pismo* umjesto *ćiriličnoga* itd. (Isto, 122, 123) Temeljni je leksički kriterij za kroatizam po Škariću da taj lik „mora biti u oporbi s nekim drugim likom koji ga potiskuje. Tako su (i još uvijek su) kroatizmi u hrvatskome jeziku napr. *prigoda* umjesto češće riječi *prilika*, *osjetilo* umjesto češće riječi *čulo*, *milijun* umjesto *milion*, *glasovit* umjesto *čuven*, *šport* umjesto *sport*, *ju* (akuzativ od ona) umjesto *je*, *navesci* u pridjeva i zamjenica umjesto padežnih oblika bez njih, napr. *dobroga*, *dobrome*, *dobrima*, *tvoga*, *tvomu*, *tvome* umjesto češćih *dobrog*, *dobrom*, *dobrim*, *tvog*, *tvom* itd., jednom riječju uočujući, u kroatizme ne ulazi onaj leksik koji je u hrvatskom općeusvojen i koji normalno funkcionira već samo ili isključivo onaj leksik koji je u samom tom jeziku „u oporbi s nekim drugim likom koji ga potiskuje.“ (Isto, 123). To je svakako jedna precizna formulacija koja je analogijom primjenjiva na sva četiri štokavska standarda. Sa bitnom dopunom da je usljed (ne) jedinstvene štokavske leksičke baze i dalje, poslije etabliranja četiri standarda, bitno razlikovati srbizme, kroatizme, bosnizme i crnogorizme ne samo unutar svakog standarda ponaosob (Škarićeva definicija) već i međusobno unutar štokavskog dijasistema; njegova vokabulara. Kao potencijalne visokobliskoznačnice na nultoj ili na stilskoj i funkcionalnoj razini.

3. Navedenom određenju novoštokavskih -izama bitno je dodati Škarićevo leksičko profiliranje “nadrikroatizama” (...) „te umišljene ‘prave’ likove s krugovalom umjesto radija, sudicom umjesto sutkinje ... sva ta izrugivanja i podvale s ‘ustašizmima’ i jezični ekstremizmi.“ (Isto, 123) Škarić dalje raščlanjuje kroatizme na one „koje podržavaju ozbiljni hrvatski jezikoslovci, ali im je spontana jezična uporaba upitna“ i na „spontane hrvatske likove koje nisu prihvatili autorativni standardolozi.“ (Isto, 123) Ove druge “spontanizme” ne smatra pogrješnim, i oni „svojim

pojavljivanjem prekrivaju kroatizme koji nisu ništa jezično opravdaniji, osim što su svojstveni hrvatskomu. Napr. *saznati* umjesto *doznati*, *doprinijeti* umjesto *pridonijeti*, *značajno* umjesto *mnogo*, *znatno*, *šport* umjesto *sport*, *milion* umjesto *milijun*, *njen* umjesto *njezin*, *tren*, *trenutno* umjesto *trenutak*, *trenutačno* i sl.” (Isto, 124) Po Škariću navedeni “spontanizmi” koji nisu (klasični) kroatizmi (i koje nisu prihvatili standardolozi) su posljedica izbora: “Spontanizmi su se nametnuli kao prvi ‘spontani’ izbor tako što je jedna slabija zajednica vegetirala u sjeni politički jače, ekonomski i kulturno jače. U tome bi se smislu mogli i oni primjeri engleskih globalizama označiti i kao spontanizmi. U psihološkom smislu, govorniku češće naviru oni izrazi koji su u češćoj uporabi, a u mješavini idioma u češćoj uporabi nužno su i oni koji zauzimaju više prostora u javnome i službenom komuniciranju.” (Isto, 124) U zamjenu takvih spontanizama Škarić nudi “pravorijek” kojeg nalazi prvenstveno u Brodnjakovu Razlikovnom rječniku “s tridesetak tisuća natuknica” i “Hrvatski jezički savjetnik” Instituta za jezik i jezikoslovlje “s osamdesetak tisuća natuknica.” (Isto, 125) Pojam kroatizam Škarić na kraju studije proširuje na svaki segment osobnosti hrvatskoga jezika, od njegove fonologije do ortoepije. Ova je studija svakako vrijedan doprinos ne samo u kroatistici već i štokavskoj leksikologiji. Jer je njome jasnije što jest i što bi mogao biti jedan kroatizam u leksičkim komparativnim istraživanjima. Analogijom dospijevamo određenju srbizma, bosnizma, crnogorizma – kao leksičke jedinice koja je obilježena i nije neutralna riječ u uporabi u njenom standardu – srpskom, bosansko-bošnjačkom i crnogorskom. I koja je u svome jeziku u “oporbi sa nekim drugim likom koji ga potiskuje.” (Isto, 123) Analogija je primjenjiva usljed (ne) jedinstvene baze leksika u novoštokavštini za sva četiri standarda. Pored naprijed, svakako bitnog određenja jednoga novoštokavskoga -izma kroz njegovu oporbu – konkurenciju sa drugim likom istoga novoštokavskoga izvora - bitno je Škarićevu određenju dodati da ne mora uvijek i u pravilu takav -izam imati vlastitu oporbu. Postoje naime brojni -izmi u svakom od četiri novoštokavska standarda koji su karakteristični za pojedini standard. Postoje nadalje u slučaju bosanskoga izraza naporednice leksičke jedinice dublete, trostrukosti, pa i višestruki likovi, riječi koje govornici (pretežito Bošnjaci!) naporedo ili naizmjenično koriste za iste pojmove ili svojstva. Pravilo oporbe ili konkurencije jest bitno za kvalifikaciju jednoga novoštokavskoga -izma, ali nije uvijek odlučujuće za njegovo opojmljenje, za kompletiranje njegova sadržaja, smisla, značenja, upotrebe. Barem nije u slučaju bosanske leksičke sinonimije i polisemije, bosanskih alternacija ili

više leksičkih jedinica za isti pojam, pojavu, osobinu. Da li je time bosanski manje vrijedan ili u manjoj mjeri kultiviran od hrvatskog i srpskog (leskika) pitanje je nad kojim se podobro valja zamisliti!

4. Različit tip -izama je u prirodi samoga jezika kao izbora. Leksički izbor manifestira se i traje kao sve što opstoji – kroz princip konkurencije, paralelizma i (ne)tolerancije različitosti. Za ovaj proces karakteristična je tradicija novotvorenica u hrvatskoj leksici. Škarić konstatira jezičku zbilju: spontanizmi kroatizmi (koje puk rabi) i kroatizmi “akademizmi” (koje su u rječnike i leksičke priručnike unijeli jezikoslovci) paralelno decenijama opstoje. Budući da se kultura jezika gradi znanjem a ne spontanizmom, pretpostaviti je da će prevladati kroatizmi akademizmi jer oni učvršćuju identitet jezika. Isti proces leksičke konkurencije traje na nivou sva četiri standarda. Sa bitnom razlikom da se hrvatski leksik od druga tri razlikuje višestoljetnom tradicijom profesionalnoga leksičkoga inoviranja, sa impozantnom rezultantom u tisućama vlastitih novotvorenica. Pri svemu navedenom uvijek je korisno markirati činjenicu da se leksička kultura na pojmovnoj i na komunikacijskoj razini bazira na idealnom (!) odnosu jedan pojam – jedna riječ. Na stilsko-kontekstualnoj razini navedeni princip je u pravilu nevalidan, nije provediv, budući da je većina nosivih riječi svakog jezika (imenice i pridjevi posebice) i izvan konteksta i u kontekstu polisemična. U tom smislu u hrvatskom jeziku obvezno je rabiti samo općeprihvaćeni lik tipa tisuća, milijun, općina ... u srpskom i u crnogorskom samo hiljada, milion, opština, u bosanskom oba navedena lika. Oba navedena lika u bosanskom nisu kao što jesu u hrvatskom, srpskom balast niti su znak neizgrađenog leksika. Ovdje su dublete visokobliskoznačnice na neutralnoj razini jednako vrijedne. Na stilskoj razini visokobliskoznačnice (tipa otac, tata, babo, ćaća, ćale) međutim najčešće nisu sinonimi. Na stilskoj razini najčešće se zapravo ostvaruju leksičke razlike u sva četiri standarda. Od visokobliskoznačnica na neutralnoj razini dospijevamo u njenu polisemiju, u umjetničku radijaciju riječi, u njenu gamu kroz kontekst. U alhemiju i magiju riječi u kontekstu. Usljed toga se opet i iznova nadaže zaključak da apsolutna sinonimija ne postoji. Ni na neutralnoj razini! Jedan pojam i jedan označitelj (leksem) jest jedan ideal kojemu teže leksikolozi. I kojeg umjetnici riječi, u pravilu i uvijek, poništavaju! Taj ideal u jeziku nije moguće ostvariti jer je jezik živi “organizam”! Možda je u tom smislu korisna ilustracija sa leksemom “rajčica” kojoj je, po Ivi Pranjkoviću, “trebalo više od pedeset godina dok je stigla na tržnice pa tako i limunika. Ako nikad i ne stigne, nije ni važno, jer ni rajčica nije iz jezika potpuno

potisla ni paradajz ni pomidor. Važno je da u književnom jeziku imamo književne izraze.” (Up. [www. filg.uj.edu.pl](http://www.filg.uj.edu.pl) 8.6. 2007, strana 6)

5. Lingvist Radovan Lučić aktualne kroatizme od osamdesetih imenuje “uvedenicama” i tumači njihovu psihološku i sociološku motivaciju nastajanja. “Uvedenicama, dakle, nazivam samo one neologizme, arhaizme, stilistički obilježene oblike i ostale jezičke elemente koji su, zahvaljujući utjecaju jezične politike (uglavnom preko medija), zauzeli mjesto onih dotadašnjih oblika koje je velik dio jezične zajednice smatrao dijelom svoga identiteta. Za uvedenice je karakteristična promjena statusa (promičba, dužnosnik), registra (glede) ili frekvencije (pozornost).” Ivo Škarić takve oblike naziva kroatizmima i opisuje ih kao komunikacijski i jezično-strukturalno nevažne likove visokoga simboličkoga naboja (...) koji pojačano ocrtavaju hrvatsku samobitnost. (Škarić, 2005,122). Nives Opačić naziva ih pak oživljenicama ili zastarjelicama, neke čak i priglupnicama. (Opačić, 1999). (Izvor: [www.filg.uj.edu.pl](http://www.filg.uj.edu.pl), strana 2, 3). Lučić pojavu uvedenica povezuje sa novom jezičnom politikom u Hrvatskoj početkom devedesetih izazvanom srpskom ratnom agresijom, sa posljedicom da su srbizmi predstavljali “neprijatelja koji ne ugrožava samo manifestiranje nacionalnoga identiteta već i samu naciju”. Pored srbizama, napadnuti su i internacionalizmi i cijeli “metajezik bivšega režima (...) koji simbolizira omraženu vlast koja je priječila izražavanje nacionalnog i jezičkog identiteta.” (Isto, 2). Pohrvaćivanje vojne, pravne i administrativne terminologije je po Lučiću posljedica da “nacija u doba rata ne želi dijeliti svoj jezični identitet s neprijateljem.” (Isto, 4) Pritom Lučić previđa bitnu činjenicu višestoljetne hrvatske tradicije neologizama u sve tri navedene terminologije. Pored toga, motivaciju uvedenica Lučić neopravdano suzuje na očuvanje jezičnog identiteta: “Glavna motivacija za uvođenje uvedenica nije dakle potreba za novim izražajnim mogućnostima, već stvaranje prepoznatljivog simbola nacionalnog identiteta.” (Isto, 3) Navedena je dijagnoza ispravna tek sa političkog i nacionalno-emocionalnog stajališta. Neodrživa je u kontekstu znane tradicije kroatistike u tvorbi novih riječi koja je svakako intenzivirana sa ratom od devedesetih godina. I koja nije tek od devedesetih sastavnicom hrvatske jezičke politike sa usmjerenim jezičkim razvojem u kojem autohtoni hrvatski leksik jest i treba biti markacijom hrvatske jezičke uosobljenosti. Lučić je međutim svakako u pravu kada ocjenjuje da “opći problem kod uvedenica jest da polaze od standardnog jezika kao cjeline, zanemarujući funkcionalne stilove (Silić, 1999) te da uvedenice izazivaju kolebanja govornika pri njihovoj konkretnoj uporabi.

Neke uvedenice vrlo su brzo zadobile status elemenata koje su smijenile (oporba, prosvjed, putovnica), druge su zaživjele samo u administrativnom, odnosno i publicističkom stilu (nadnevak, glede, uspješnica, naputak), a treće se nisu uspjele nametnuti (domaći uradak, šport).” (Isto, 7) Kvalitet je Lučićeva rada najizrazitiji u racionalno postavljenoj dijagnozi diskrepance između jezičnog osjećaja i jezičke norme nastale u hrvatskom leksiku u posljednjih petnaestak godina, kroz uvedenice koje nisu općeprihvaćene. Sa posljedicom nesigurnosti u vlastiti jezični sustav. Za argumentaciju navedene diskrepance i nesigurnosti prosječnih govornika ilustrativna je i objektivna psiho-sociološka sinteza o predratnom i postratnom hrvatskom leksičkom osjećanju. Vrijednost ove sinteze je u kritici spram pomodnog, političko-nacionalističkog produciranja vještačkih kroatizama, onih koji nisu nastali iz spontano-prirodnog razvoja jezika i njegova leksika.<sup>1</sup>

6. Na crti elastičnog odnosa spram uvedenica, novotvorenica i zastarjelica jesu i kroatisti leksikolozi Pranjković, Samardžija, Belaj. U tom je smislu karakterističan naputak Ive Pranjkovića: “Neke od tih riječi već su primljene i protiv toga, po mome sudu, ne treba poduzimati ništa (...), ali ne treba poduzimati ništa ni protiv uporabe riječi koje im konkuriraju. Njih treba, kad je riječ o općem leksiku prepustiti svojevrsnom natjecanju, ili eventualnom stilskom, funkcionalnom, semantičkom ili kakvom drugom diferenciranju. Ni riječi koje su se nametale, a nisu dosad primljene, ne treba protjerivati, ali ih ne treba ni protežirati. (...) Konkretno, ako netko

<sup>1</sup> ”Otpor prema uvedenicama u Jugoslaviji bio je i pokazatelj nacionalnog identiteta, nismo željeli prihvaćati srbizme koje nam je vlast nametala, ni kao osobe ni kao pripadnici hrvatske nacije. Nismo željeli prihvaćati simbole tuđega identiteta. Međutim, otpor uvedenicama koje nam nameće naša hrvatska vlast, može se tumačiti kao neprihvatanje simbola vlastita identiteta, neidentificiranje sa hrvatskom nacijom, i tu dolazi do krize: osobni i kolektivni identitet sukobljavaju se jer prvi ne prihvaća nametnute simbole drugoga. Velik dio danas živućih govornika hrvatskog jezika u bivšoj državi nije osjetio jezično nasilje u mjeri u kojoj to sugerira vladajuća jezična politika. U svijesti tih naraštaja hrvatski je bio dovoljno čvrsto određen: opoziciju, rezervu, protest i propagandu nisu doživljavali kao strane riječi, bar ne u neobilježenoj uporabi; izvještaj, uputu, radnika i prisustvovati nisu osjećali kao nametnute elemente (kao što su danas osjetili, a neki još osjećaju – izvješće, naputak, djelatnika i nazočiti). Hrvatski je jezik unatoč raznim utjecajima uspio održati stabilnu normu. Najveći je problem zapravo bio u manifestaciji i u nazivu jezika. A taj se problem riješio raspadom Jugoslavije.” (Isto, 8). Mada je kroz uvedenice navedena nesigurnost rodila i tzv. “novohrvatski” u koji su neke uvedenice i “nadrikroatizmi”, utješno djeluje činjenica da “uvedenice čine zanemariv postotak vokabulara” (Škarić, 2005) te da novohrvatske promjene nisu promijenile gotovo ništa na funkcionalnoj razini – osim površnih i prolaznih onesiguranja, što uključuje i neka ekscesna pitanja.” (Katičić, 2003, 104. Isto, 8).

kaže da treba pisati i govoriti nazočan, a (nikako) ne prisutan, promičba a (nikako) ne propaganda, povjerenstvo, a (nikako) ne komisija, onda to sigurno jest primjer ne samo prenomiranja nego i nedopustivoga tipa normiranja. (...) Samardžija cijeni da “i prema zastarjelicama i prema novotvorenicama odnos je u biti isti: posezanje za njima uspjelo je ako ih slobodno, bez nametanja prihvati hrvatska jezička zajednica, a prihvatit će ih uvijek ako su joj potrebne. Tako je bilo i tako će biti, neovisno o tome tko je trenutno na vlasti a tko je u oporbi.” I da se razina jezičke kulture “najdjelotvornije podiže kad se ispune samo dva uvjeta: da postoje pouzdani i prikladni normativni priručnici i da su govornici sustavno školovani.” (www.filg.uj.edu.pl. 6, 7) Većina kroatista je takođe kritična prema pomodnim uvedenicama koje nisu nastale prirodno, iz jezičkog sustava, već vještački – kroz motiv suprotstavljanja srpskom leksiku. U tom smislu su karakteristične studije Marka Samardžije sastavljene u knjizi “Nekoć i nedavno” (Rijeka, 2002), u kojima su objektivno sažeti socijalni, politički i lingvistički razlozi mijena u hrvatskom leksiku u posljednjem stoljeću. Predmet ovih studija je kritičko promišljanje opravdanih i neopravdanih uvedenica, način oblikovanja novotvorenica i oživljenica – kroatizama iz ranijih perioda hrvatskoga književnoga jezika.<sup>2</sup>

7. O procesu supstitucije srbizama kroatizmima karakteristična je i objektivna studija Branimira Belaja, koja sažima objavljene rječnike hrvatskih i srpskih leksičkih razlika, i kritikuje pretjerivanja u leksičkom proizvođenju tih razlika. Karakteristična je Belajeva recenzija dvaju razlikovnih rječnika kao dviju skrajnosti: Brodnjakova Razlikovnoga rječnika srpskog i hrvatskog jezika (Zagreb 1993), kao “donekle svrhovitog i umjerenog” i Rječnika suvišnih tuđica u hrvatskom jeziku Mate Šimundića (Zagreb 1994) – kvalificiranog kao “pravo kvazilingvističko smeće.” (Belaj B., 2005, 334). Studiji B. Belaja je leksički temelj novotvorenica i oživljenica njihovo “značenjsko gledište, koje apsolutno mora biti primarno”. S

<sup>2</sup> Sumiram za leksik i za terminologiju najbitnije teze: “Od hrvatskoga nazivlja prvo je iz službene uporabe istisnuto vojno (domobransko) nazivlje i to već u početku mjeseca prosinca 1918. kad je srpska vojska preuzela sve funkcije dotadanjeg vojnog odjela Narodnoga vijeća. (...) Vidovdanskim ustavom (1921) je u Hrvatskoj postalo službenim praktički sve srpsko ustavno-pravno nazivlje..” (...) Kako se sistematski uklanjao hrvatski leksik iz sh. jezika Samardžija dokazuje izradom jedinstvene terminologije u školstvu versajске Jugoslavije, a u ingerenciji Ministarstva prosvete u Beogradu 1932-1934. Samardžija dokazuje da je u vrijeme NDH u “općem leksiku broj novotvorenica malen, svakako manji manji od stotinu. Tomu su nedvoumno doprinijeli jezikoslovci koji su, poput P. Gudkova upozorili da svaka noviotvorenica ne znači obogaćenje leksika.” Samardžija 2002, 25-26; 30)

ovoga stajališta s pravom osporava hrvatske novotvorenice ili oživljenice iz ranijih perioda hrvatskog književnog jezika, one koje nisu oblikovane unutar sinkronijskog sustava hrvatskog jezika. Argumentom semantičke praznine tj. “značenjske neutemeljenosti takvih zamjena: zbornica/vijećnica, drug/gospodin/prijatelj, radnik/djelatnik, radno vrijeme/djelatno vrijeme, zadaća/uradak, a njima se slobodno mogu dodati i primjeri tipa upotreba/uporaba, lice/osoba, bezlično/neosobno (u gramatičkom smislu) itd.” (Isto, 325)

Belaj je svakako u pravu kada ocjenjuje da je “takav pristup iznimno opasan po standardni jezik jer u konačnici dovodi do uklanjanja njegova elementarnog svojstva – svojstva polifunkcionalnosti koje čini pet makrostilova (znanstveni, administrativni, publicistički i razgovorni) kao stilovi tzv. kolektivne stilistike te književnoumjetnički kao stil individualne stilistike s većim ili manjim brojem mikrostilova. Mikrostilističke razlike odnose se na fondove riječi svojstvene pojedinim stilskim podvrstama.” (326) Belaj upozorava da normiranje leksika “ni u kojem slučaju ne može zanemariti kontekst koji tim strukturama prethodi i uvjetuje. U suprotnom, a do čega dovode negativni aspekti jezičnoga purizma, norma postaje sama sebi svrhom, poništavajući svoju jedinu funkciju – funkciju njegovanja i razvijanja izražajnih mogućnosti standardnog jezika.” (Isto, 326) Sa lingvističkoga stajališta srbizme Belaj smatra nehrvatskim riječima, tuđicama kao i sve druge -izme (anglizme...) sa bitnom razlikom da su srbizmi “gotovo uvijek zamjenjivi hrvatskim riječima bez značajnih značenjskih pomaka. Osim iznimno visokog stupnja genetske srodnosti tih dvaju jezika, tomu je tako prvenstveno zbog činjenice da značenje proizlazi iz najšireg shvaćenog iskustva govornika neke jezične zajednice. Budući da se u slučaju odnosa hrvatskog i srpskog radi o niskom stupnju iskustvenih razlika među govornicima, a što opet proizlazi iz višestoljetnih kulturnih, civilizacijskih i geografskih dodira dvaju naroda, ni značenjske razlike ne mogu biti velike, barem ne u tolikoj mjeri da bi prototipna srpska riječ u neutralnim i svakodnevnim komunikacijskim kontekstima dobila prednost. (...) Budući da su srbizmi, isto kao i kroatizmi te općenito leksički korpus tzv. malih jezika, riječi poznate uglavnom samo malobrojnim izvornim govornicima, i područje je njihove upotrebe minimalno, pa su stoga i njima pokrivena značenjska polja minimalna i podložna sitnim, jedva primjetnim značenjskim varijacijama samo u skladu s iskustvenim promjenama svojih govornika. Zbog toga su značenjske razlike tipa geografija/zemljopis, lingvistika/jezikoslovlje, muzika/glazba (...) između internacionalizama i anglizama s jedne strane i kroatizama s druge puno veće od razlika

tipa obezbijediti/osigurati, učestvovati/sudjelovati, dozvoliti/dopustiti (...) odnosno razlika između srbizama i kroatizama. U skladu s tako postavljenim kriterijima, geografiju je bolje upotrebljavati u znanstvenim tekstovima, a zemljopis kao nastavni predmet, (...) muzika se više vezuje za opuštenost (napr. narodna muzika, živa muzika), a glazba uz ozbiljnost (napr. koncert ozbiljne glazbe (...)). Široka kontekstualnosemantička polja internacionalizama i anglizama koje kroatizmi često ne mogu u potpunosti, a ponekad i nikako, pokriti omogućuju tim riječima u odgovarajućim kontekstima status ravnopravan hrvatskim riječima, a koji tada mora biti i normativan (...) Osim ovakvih parnjaka kod kojih i tuđica i hrvatska riječ u različitim kontekstima imaju mjesto u standardnom jeziku, postoji i znatan broj slučajeva gdje prijevod nije moguć, dapače besmislen je i štetan.” Po Belaju takvi su “neprevodivi” anglizmi skener, hardver, softver ... (Isto, 328, 329, 330).

Polazeći od kontekstualnosemantičkih razlika u leksiku Belaj s pravom osporava izgrađivanje leksičke stabilnosti jednog standarda dokidanjem sinonima odbirom jedne leksičke varijante. Belaj naime osporava stav Stjepana Babića, po kojem, u tzv. istoznačnicama nije jezično bogatstvo, da one, navodno, po Babiću, znače “nesređeno književno stanje, da je takvo stanje privremeno, te da jedna istoznačnica postaje standardnom, a ostale nestandardnom ili se gube iz književnog jezika (...)” Ovo stajalište Belaj “iz temelja” smatra pogrešnim, jer “suvremene semantičke teorije u proteklih dvadeset godina su dokazale da apsolutna sinonimija u jezicima ne postoji. Kao što nazivi za mjesece i svjedoke, postoje jedino bliskoznačnice i visokobliskoznačnice, ali istoznačnice ne, budući da je taj termin u koliziji s kontekstualnom raznovršnošću izričaja.” (Isto, 330, 331) Iz navedene argumentacije Belaj izvodi zaključak da je pojam norme kada se raspravlja o leksiku standardnog jezika apsurdan, njemu neprihvatljiv.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> “U skladu sa naravi značenja kao otvorenog i fluidnog, kontekstualno determiniranog fenomena ovisnog isključivo o iskustvu, kulturi i uvjerenjima neke jezičke zajednice, pa čak i pojedinca, pojam norme u raspravama o leksiku morao bi biti zamijenjen pojmom normativnih načela ili, bolje rečeno, normativnog načela, a to je kontekst kao temelj semantičkim elaboracijama sa širokim i nepreglednim spektrom socioloških, kulturnih, tradicijskih, psiholoških, etnoloških i drugih odrednica.” (Isto, 331) Belaj osuđuje purističku leksičku politiku uredništva časopisa “Jezik” koja je “s početka devedesetih godina i imala nekakva smisla,” ali da danas djeluje “tragikomično, nostalgичno i besmisleno svojim nasilnim ispolitiziranim opterećivanjem mlađih generacija, davno minulim, i što je iznimno važno istaknuti, nepovratnim vremenom srpske unitarističke jezičke politike.” (Isto, 332). Zalaže se za funkcionalni pristup normiranju leksike koji pretpostavlja erudiciju i “neprestano razvijanje osjećaja za značenjske nijanse u jeziku” (Isto, 333).

## III.

1. U srpskoj leksikogiji sve do devedesetih se podrazumijevalo da je sav (novo)štokavski leksik ujedno i srpski leksik. Sa posljedicom da su u njemu i srbizmi njegova sastavnica, a ne ekskluzivno nacionalni leksik, kakvim je okvalificiran u kroatističkoj leksikografiji. Srbizmi dakle kao leksički pojam i novoštokavska leksička činjenica u srbistici kao ekskluzivni leksik na novoštokavskoj razini (!) navodno po srpskoj leksikografiji – ne postoje. Možda je za navedenu tezu karakteristična monografija M. S. Lalevića “Sinonimi i srodne reči u sh. jeziku“ i “Hrvatsko-srpski rječnik varijanti“ Jovana Ćirilova: pogledati izabranu literaturu na kraju referata. U kroatistici međutim srbizam je upravo markirana ili karakteristična riječ koja, u pravilu, ima svoj hrvatski ekvivalent – zamjenjenicu. Posljedica navedenog poimanja srbistike jest osporavanje opstojanja i etabliranja nacionalno specifičnog leksika. U srpskoj su leksikografiji u pravilu kroatizmi, bosnizmi ili crnogorizmi kvalificirani kao substandardni, provincijalni, u najboljem slučaju regionalni leksik. (Navedenu tezu potvrđuje posebice kroatistička, dijelom i bosanska i crnogorska leksikologija). Za moju naprijed sažetu ocjenu na početku ovog odjeljka karakteristična je studija Ivana Klajna u knjizi “Srpski jezik na kraju veka” (Opole 1996). Djeluje bizarno činjenica da srpski lingvisti u navedenoj knjizi (izuzev B. Brborića) odreda hrvatski jezik smatraju “varijantom” a ne standardom i 1996. U studiji Ivan Klajn srpske i hrvatske leksičke razlike oprimjeruje, nivelira i umanjuje. Posebice minimizira razlike u općem leksiku, smatra ih varijantnim, izbornim. Minimizira kroatistički prinos novotvorenicama, posebice Brodnjakov “Rječnik razlika...” (Zagreb 1992) kojeg Klajn kvalificira kao “pseudostudiju” koja je, navodno, pisana “tendenciozno i sa skrivenim političkim motivacijama.” (...) U poglavlju 2.2 Klajn izdvaja i oprimjeruje slojeve “kroatizama u srpskoj varijanti: kroatizmi koji su u srpskom jeziku “potpuno izgubile hrvatsko obeležje, napr. brojka, ishod, učinak, uređaj, tečaj... Drugi, znatno bogatiji sloj reči koje još zadržavaju neodređeni hrvatski prizvuk, ali se bez većeg otpora upotrebljavaju u Srbiji. One po pravilu imaju domaći sinonim koji dajemo u zagradi, a koji je neki puta u povlačenju, naročito ako je turcizam ili germanizam. Takve su: mučnina (gađenje), upala (zapaljenje), prehlada, prehladiti se (nazebl, nazebliti)...“ Slijedi popis kroatizama usvojenih u srpskom standardu, sa njihovom srpskom istoznačnicom, sa oko pedesetak leksičkih jedinica. Klajn tvrdi da su u cilju ujednačavanja lingvističkih

termina (prema novosadskom Pravopisu iz 1960) u srpskom usvojeni kroatizmi: zarez, veznik, tvorba reči, centimetar... I da su navedeni kroatizmi (i desetine drugih koje popisuje u poglavlju 2.3) spontano i lako prihvaćeni u srpskoj sredini, "posebno oni za koje su već postojale srpske zamjenjenice, istoznačnice". (...) Ovoj, gotovo idiličnoj ocjeni o srastanju i urastanju kroatizama u srpski izraz je međutim suprotstavljen Klajnov komentar na odluku RTV Beograd 1984. da se (na predlog grupe lingvista) u najavama tačnog vremena "reč čas zameni rečju sat. Ta reč je shvaćena kao nametanje jednog kroatizma i izazvala je burne reakcije u beogradskoj javnosti, mada su lingvisti objašnjavali da je osnovni element za promenu bio u tome što je "sat" i u svakodnevnom govoru običnija reč. (Pešikan 1985: 273-275; Kravar 1986: 125-129; Klajn 1996:41)." (Isti izvor). Komentirani slučaj odbijanja kroatizma kao tuđice jest objektivan prikaz prirode jezičkog osjećanja, generacijama njegovanog i profiliranog u srbijanskoj jezičkoj zajednici koja odbija prihvatiti riječ stranu njenom jezičko-leksičkom "organizmu." Upravo je taj "hrvatski prizvuk" (kako Klajn kvalificira kroatizam!) bitan jezičac na jezičkosjećajnoj vazi koji prima ili odbija u vlastiti leksik pridošlicu, potencijalno zamjenjenicu svoje riječi. (Kao u usmenoj priči "Dram jezika"). Ovo je leksičko-jezičko osjećanje u sva četiri standarda bitno i svakako presudno za oblikovanje i za opstojanje novoštokavskih -izama! Jezičko je osjećanje naime izgrađivano generacijama, stotinama godina profilirano, izoštravano i profinjivano kroz kulturno, političko i religijsko oblikovanje svakog balkanskog naroda. Jezičko-leksičko osjećanje svakog od nas jest i iskonskoga postanja: ukorijenjeno je u u majčinu krilu, u prvim godinama naše samosvijesti. Jezičko je osjećanje sastavnicom jezičke uljudbe, identiteta svakog od nas, svake etničke zajednice. Na balkanskoj vjetrometini jezičko osjećanje je izoštravano ne samo izobrazbom, odgojem i perom, već i mačem. Sa posljedicom nacionalne oholosti, isključivosti. Međunacionalne frustracije, ironiziranja i izoliranja drugačije leksike od one na koju se naviklo. Uostalom, i sam Klajn navodi da je proces prihvatanja nekih potencijalnih kroatizama u srpskom jeziku praćen ne samo odbijanjem već i ironijom do nivoa prijezira. (Klajn, 1996, 41) Iz prednjega se komentara da zaključiti da novoštokavski -izmi mogu biti i međusobni "barbarizmi." Takav jedan -izam je u jednoj jezičkoj zajednici primarna, visokovrijedna, nenadomjestiva besjeda. U jezičkom znanju i osjećanju druge jezičke zajednice isti taj -izam je potencijalni ili stvarni barbarizam!

## IV.

Vlastite i zasebne leksičke jedinice za iste pojave, predmete i osobine jesu najizraženije za hrvatski, potom za srpski standardni i substandardni leksik. U srpskom i u hrvatskom jeziku se različite leksičke jedinice za iste pojmove i osobine koriste/rabe stoljećima. Ovaj stoljećima pretežito oponentni, decenijama i danas uobičajeni srpski ili hrvatski leksik, u bosanskom najčešće, često i u crnogorskom standardu, koristi se paralelno i (ili) izborno. Pored zajedničkoga novoštokavskoga leksika, opstoji u bosanskom, posebice u bošnjačkom vokabularu, za neke pojmove i osobine takođe i u crnogorskom vokabularu, njihov zasebni ili autohtoni leksik. Ovaj leksik imenujemo bosnizmima i crnogorizmima. To je onaj leksik koji raspolaže sa svojim istoznačnicama za karakteristični srpski i za ekskluzivno hrvatski leksik. Za srbizme ili za kroatizme ovaj leksik ima ekvivalent – bosnizam ili crnogorizam. Za taj leksik u crnogorskom jeziku jesu lokalni crnogorski govori njegovo vrelo, a u bosanskom jeziku su bosanski govori i bosnizirani orijentalno-turski leksik izvorište karakterističnog bosanskog i bošnjačkoga leksika.

Štokavski -izmi jesu biljeg leksičke uosobljenosti svakog od četiri novoštokavska standarda. Prirodnim jezičkim razvojem je očekivati da će leksičke razlikovnosti u budućnosti biti produbljenije i obimnije u svakom od četiri standarda. Za bosanski jezik i za njegov leksik je karakteristično da je do 1991. ostvarivan kroz “bh. standardni izraz” sa politikom ujednačavanja kolektivnog “sh. jezičkoga izraza” kojemu je bio podređen bosanski i hrvatski izraz. Sa posljedicom zatiranja autohtonog hrvatskog i bosanskoga i bošnjačkoga leksika u vrijeme obiju jugoslavenskih država. Poslije 1991. do danas je bosanski jezik u svojoj gramatičkoj strukturi i u normi nastavak prethodnog, u filologiji nazvanog “bh. standardnim izrazom”, sa tendencom normiranja stvarne savremene govorne i pisane prakse, zasebne - bošnjačke, srpske i hrvatske, u Bosni i Hercegovini. Taj ranije nazvani “bh. standardni izraz” zapravo je u posljednjih desetak godina normirani *bosanski jezik* i njegova leksika, koja je relativno uosobljena jezička pojava u odnosu na ostala tri standarda. Najizrazitije je bosanski jezik uosobljen u leksici, frazeologiji, ortoepiji i ortografiji. Pored bosanskog, u BiH paralelno je u upotrebi *srpski jezik* i *hrvatski jezik*, sa bitnim djelovanjem tzv. *matičnog* srpskog odnosno hrvatskog leksika na srpski i hrvatski leksik u BiH. Unatoč i uz opstojanje (ne)jedininstvenog bosanskog vokabulara.

Leksička norma ranijeg bosanskohercegovačkog izraza i savremenog bosanskog jezika je kodificirala u ranijim i u posljednjem Pravopisu (1997) i priručnicima više tzv. alternacija ili leksičkih dubleta, istoznačnica i bliskoznačnica, koje su ovdje izborni a ne oponentni leksik. I koje su pisani i govorni leksički uzus, odnosno tisućljetna jezička praksa u Bosni i Hercegovini. U vokabularu Bošnjaka su bosnizirani orijentalizmi već stoljećima funkcionalno raspoređeni po domenima i sadržajima življenja. Pored njihove funkcionalne raspoređenosti, ostale su tisuće tzv. turcizama u pisanoj tradiciji i u govornoj komunikaciji Bošnjaka kao udomaćenice koje do danas nisu zamijenjene riječima slavenskoga postanja. Na stilskoj njihovoj razini tisuće odomaćenih turcizama u vokabularu Bošnjaka zapravo i ne mogu biti zamijenjeni. Na nultoj razini u bosanskom je vokabularu i u vokabularu Bošnjaka većina turcizama odavno zamijenjena domaćom leksikom. Par stotina turcizama je do danas ostalo nezamjenjivim i na nultoj razini uglavnom u vokabularu Bošnjaka.

Budući da su po leksičkim kriterijima - izloženim naprijed u ovom referatu - štokavski -izmi i karakteristični leksik u svakom od četiri novoštokavska standarda, na kraju referata popisujem nekolicinu usporednica visokobliskoznačnica u njihovoj međuštokavskoj upotrebi. Riječ je o leksemama koje su pretežito ili ekskluzivno u upotrebi u jednom od tri (sub)standarda, a u slučaju bh. standardnog izraza (bosanskog jezika) sve tri su naporedenice semantički i vrijednosno (!) ravnopravne i izborne, odnosno pripadaju zajedničkom općebosanskom, odnosno bošnjačkom, srpskom i hrvatskom vokabularu u BiH. Sa bitnom napomenom da treća (ponegdje i četvrta naporednica) jest bosnizam – karakterističan leksik Bošnjaka! Popis primjera još jednom dokazuje da je (pored dokazane dvostruke!) trostruka varijabla ili leksička alternacija bila i da će ostati bitnom leksičkom markacijom bosanskog standardnog izraza odnosno bosanskog jezika i vokabulara Bošnjaka. Mada je Pravopisom bosanskog jezika (1997) uklanjanje alternacija postavljen kao bitan cilj, vjerujem da se taj cilj u “trojezičnoj” BiH neće moći ostvariti u dogledno vrijeme. Razložno je pritom složiti se sa orijentacijom bosanskih pravopisatelja da je u vokabularu svake jezičke zajednice bolje imati više riječi radi njihova adekvatnoga izbora, odnosno funkcionalnosti standardnog izraza. Sa bitnom napomenom da je jezička politika sh. jezičkoga jedinstva sve do raspada Jugoslavije (sa srbizacijom autohtonog hrvatskog i bosanskog leksika) uzrokom da se bosanski leksik od početka devedesetih godina do danas zbližava sa hrvatskim leksikom, odnosno vraća zajedničkim njihovim

štokavskim vrelima, koji su, posebice u terminologiji, sve do devedesetih bili podređeni srpskom leksičkom uzusu. Hrvatski leksički purizam u posljednjih petnaestak godina bosanski leksik vjerojatno neće slijediti.

U ovom popisu riječ je o tripletama visokobliskoznačnicama na neutralnoj razini. One međutim u kontekstu gube potencijalnu sinonimiju i postaju bliskoznačnice jer poprimaju ekspresivno, konotativno, odnosno vrijednosno drugačije značenje, tipa: ljiljan / lijer / zambak. U ovom popisu je međutim riječ o tripletama, katkad i višestrukostima koje se koriste uglavnom kao opći leksik: prva riječ pretežito je srpskog vokabulara, druga (ponegdje sa crticom označena i treća riječ kao njena naporednica visokobliskoznačnica) je ekskluzivno hrvatskog vokabulara, i treća, odnosno posljednja u napoređenom nizu pretežito je u vokabularu Bošnjaka. Uz bitnu napomenu da sve tri (ili sve četitri) lekseme u bosanskom jeziku jesu vrijednosno izbornoga karaktera i značenja. I uz takođe bitnu napomenu da je u ovom referatu i u ovom leksičkom izboru riječ o bosanskim naporednicama srbizmima i kroatizmima. O drugim svojstvima bosanske leksike, posebice o njihovim slavensko-orijentalnim fonološko-fonetskim, morfološkim i frazemskim spojevima, ili o njihovoj stilogenosti (posebice u razgovornom i u književnom jeziku), o dijahrono-sinhrono sačuvanoj izvorno slavenskoj fonemi *h* na početku, u sredini i na kraju riječi, o utjecaju arapske trostruke foneme *h* na očuvanje bosanskoga konstriktiva *h*, zatim o tisućama bosniziranih "turcizama" - stoljećima odomaćenica u bosanskom leksiku, objavljeni su studije i monografije između osamdesetih i devedesetih. (Pogledati izabranu literaturu na kraju referata). Lingvističko-leksičko uosobljavanje bosanskoga jezika i njegove leksike je međutim dug znanstveni proces koji je intenzivnije začet devedesetih godina.

*Prilog - izbor tripleta:*

cifra / znamenka / brojka; (do)dirnuti / (do)taknuti / barnuti; studenac / zdenac / bunar; baba / baka / nena; ćuran / puran / tukac; ćurka / purica / tuka; čavao / klin / ekser; škare / nožice / makaze; familija / obitelj / porodica; torba / vreća / kesa; sveska / bilježnica / teka; badava / besplatno / džaba; div / gorostas / džin; grotlo / jama / ždrijelo / abez; ljekar / liječnik / doktor; prenemagati / hiniti / pretvarati se; otac / tata / babo; privreda / gospodarstvo / ekonomija; časak / trenutak / momenat; šepav / hrom / ćopav; ugao / kut / ćošak; droban / sitan / sićušan / malehan; dvogled / dalekozor / durbin; prečka / branka / vratnica / stativa; metak/hitac / tane; izvjesno

/ zacijelo / jamačno / sigurno; stub / stožer / direk; pihtijast / gnjecav / bljohtav; ubrus / ručnik / peškir; pijetao / pjevac / horoz; kukavan / žalostan / čemeran; zasebno / napose / baška; skorup / vrhnje / pavlaka; lud / blesav / glupav / mahnit; gurati / rinuti / turati / turkati; kapric / hir / samovolja; kačamak / pura / palenta / pura; špaga / uzica / konopac; upornost / ustrajnost / tvrdoglavost; utvara / sablast / priviđenje; testera / pila / žaga; visibaba / drijemovac / drimovac; vjerodostojan / pouzdan / siguran; zabezeknut / šokiran / zgranut / zblahnut; zoran / stvaran / očigledan; usredotočen / usmjeren / skoncentriran; zacijelo / zasigurno / garantno; zaista / uistinu / doista; zaviti / uviti / umotati; drum / cesta / prometnica / put; zemička / zemlja / kifla; blagost / krotkost / pitomost; prenemaganje / susprezanje / oklijevanje; pohlepa / lakomost / grabežljivost; milosrđe / samilost / merhamet; užitak / naslada / čeif; potišten / utučen / nujan; riđ / rujan / rumenkast; sag / prostirač / tepih / ćilim; zastava / stijeg / barjak; šolja / šalica / findžan; užeći / užgati / upaliti; palidrvce / žigica / šibica; žudjeti / hlepiti / čeznuti; kolijevka / zipka / bešika; žaka / vreća / džak.

## Literatura:

- Anić V. 1998. Rječnik hrvatskog jezika. Zagreb: Novi liber
- Bosanski-hrvatski-srpski. 2003. Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 57. Wien: Institut für Slawistik
- Brodnjak Vladimir. Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika. Zagreb: Školske novine
- Ćirilov Jovan. 1989. Hrvatsko-srpski rječnik varijanti. Srpsko-hrvatski rečnik varijanti. Beograd: Stilos
- Čedić Ibrahim. 1999. Simpozij o bosanskom jeziku. Sarajevo: Institut za jezik
- Čedić Ibrahim. 2007. Rječnik bosanskog jezika. Sarajevo: Institut za jezik
- Čirgić Adnan. 2007. Govor podgoričkih muslimana. Disertacija. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“
- Halilović Senahid. 1996. Pravopis bosanskog jezika. Sarajevo: Preporod
- Heinrichs U. (ed). 1999. Handbuch der Südosteuropalinguistik. Wiesbaden
- Hrvatski jezički savjetnik. 1999. Zagreb: Institut za jezik i jezikoslovlje
- Isaković A. 1992. Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku. Sarajevo: Svjetlost

- Jahić Dž. 2000. Školski rječnik bosanskog jezika. Zenica
- Jezici kao kulturni identiteti. 1997. Međunarodni skup. Podgorica: PEN centar (Za crnogorski leksik stranice: 127- 183; 227-230)
- Lalević M. S. 1974. Sinonimi i srodne reči u sh. jeziku. Beograd: Sveznanje
- Leskikologija i leksikografija. 1982-1993. 1- 4. Zbornici sa skupova
- Lončarić M. (ed). 1998. Hrvatski jezik. Opole
- Lučić R. (ed). 2002. Lexical Norm and National Language. München: Welt der Slawen, Samelband 14
- Moskovljević M. 1990. Rečnik savremenog sh. jezika sa jezičkim savetnikom. Beograd
- Mønnensland S. (ed) 2001. Jezik i demokratija. Sarajevo: Institut za jezik. Knjiga 12
- Nikčević P. Vojislav. 1997. Pravopis crnogorskog jezika. Cetinje: PEN centar
- Nosić M. 2007. Turcizmi u hrvatskom jeziku. Rijeka
- Radovanović M. (ed) 1996. Srpski jezik. Opole
- Rečnik uz celokupna dela P. P Njegoša. 1974. Beograd
- Štokavski književni jezici u porodici slavenskih standardnih jezika 2004. Zbornik. Podgorica: PEN Centar i DANU
- Šipka D. A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian and Bosnian Muslim. Springfield: Dunwoody Press (USA)
- Škaljić A. 1979. Turcizmi u sh. jeziku. Sarajevo: Svjetlost
- Vajzović H. 1999. Orjentalizmi u književnom djelu. Lingvistička analiza. Sarajevo: Institut za jezik. Knjiga 9
- Vince Zlatko. 1990. Putovima hrvatskog književnog jezika.. Zagreb: Matica hrvatska

**Rašid DURIC**

**CROATISMS, SERBISMS, BOSNISMS AND MONTENEGRISMS  
ON A NEUTRAL LEVEL**

**– general comparative characteristics –**

The purpose and goal of this text is to define and evaluate, through the quoted methodology, the new-štokavian -isms. Namely, the text defines -isms reciprocally at the level of common štokavian vocabulary, and separately on each of the four standards. The -isms are compared (and exemplified at the end of the text) at their level of equivalence - similarity of meaning, as Serbianisms, Croatianisms, and Bosnianisms. At the end, the text provides a selection of synonyms – Serbianisms, Croatianisms and Bosnianisms. Of course, according to the semantic theory there are no absolute synonyms!